

วิถีการดำเนินชีวิตของสัปบุรุษมัลยิดหะยีดาูดผ่านกระบวนการชะละเกาะฮัลลอฮ์อาน The Way of Life of Masjid Hajidaud Personnel through the Process of Halaqoh Al-quran

อับดุลรอยะ บินเซ็ง¹

Abdulroya Benseng¹

(Received: February 27, 2019; Revised: May 2, 2019; Accepted: June 12, 2019)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของสัปบุรุษมัลยิดหะยีดาูดผ่านกิจกรรมชะละเกาะฮัลลอฮ์อาน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตพฤติกรรมใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ประกอบด้วยชาย 13 คน และหญิง 17 คน จากจำนวนประชากรสัปบุรุษมัลยิดทั้งหมดจำนวน 75 คน เป็นการเลือกแบบมีจุดมุ่งหมายเฉพาะผู้ที่ยังอ่านอัลกุรอานไม่ได้หรือยังอ่านได้ไม่คล่อง โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้ 1) ผู้วิจัยเป็นผู้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนวงกิจกรรมชะละเกาะฮัลลอฮ์ด้วยตนเอง 2) แบ่งช่วงเวลาในการทำกิจกรรมชะละเกาะฮัลลอฮ์ออกเป็นสองช่วงเวลา คือ ทุกเช้าหลังละหมาดซุบฮิเป็นเวลา 1 ชั่วโมง และในคืนวันศุกร์หลังละหมาดมัฆริบสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 1 ชั่วโมงครึ่ง 3) กำหนดให้ทุกคนอ่านอัลกุรอานคนละหนึ่งหน้า 4) ผู้วิจัยทำการอธิบายความหมายบางอายะฮ์ที่ได้อ่านจนทุกคนเข้าใจเนื้อหา 5) มอบให้สมาชิกหนึ่งคนสรุปใจความสำคัญของอายะฮ์ที่ผู้วิจัยได้ทำการอธิบาย และ 6) ผู้วิจัยใช้แบบสังเกตพฤติกรรม ทำการสังเกตติดตามพฤติกรรมและผลการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ ๆ และใช้การสัมภาษณ์ประกอบการสังเกต

ผลการวิจัยพบว่า วิถีการดำเนินชีวิตของสัปบุรุษมัลยิดหะยีดาูดมีการพัฒนาดีขึ้นจนได้เปลี่ยนนิสัยกลายเป็นผู้ดีบ้านรับผิดชอบต่อครอบครัว มีจิตสาธารณะตรงต่อเวลามีความผูกพันกับมัลยิด มีความรักความสามัคคีระหว่างหมู่สมาชิกเป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคมได้ และยังพบว่าหนึ่งในสมาชิกกิจกรรมชะละเกาะฮัลลอฮ์ได้เปลี่ยนพฤติกรรมจากการหารายได้ด้วยการเปิดร้านให้วัยรุ่นมานั่งสูบบุหรี่ พนันบอลมาเป็นร้านปราศจากอบายมุขและเข้าร่วมพัฒนาดูแลมัลยิด นอกจากนี้แล้วยังพบว่าสมาชิกกิจกรรมชะละเกาะฮัลลอฮ์อานสามารถพัฒนาทักษะการอ่านอัลกุรอานดีขึ้นจนเกิดความชำนาญ

คำสำคัญ: วิถีการดำเนินชีวิต สัปบุรุษมัลยิดหะยีดาูด ชะละเกาะฮัลลอฮ์

ABSTRACT

This qualitative research aimed to investigate the way of life of Masjid Hajidaud personnel through the process of Halaqoh Al-quran. The study was conducted through deep interview and observed behavior using sample groups of 30 people, consisting of 13 men and 17 women with 75 samples in total. The samples who unable to read or cannot be able to read fluently were selected. The steps of this study are follows. 1. The research led Halaqah for the personnel. 2. The time of Halaqah was conducted was into

¹ สถาบันอิสลามและอาหรับศึกษา มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

¹ Academy of Islamic and Arabic Studies, Princess of Naradhiwas University

² คือ รูปแบบการเรียนอัลกุรอานในลักษณะวงกลมโดยมีผู้นำหนึ่งคนทำหน้าที่ควบคุมการเรียน

³ หมายถึงโครงการหนึ่ง ๆ ของอัลกุรอาน

two times one hour after Subhi prayer and one hour and half in every Friday night, after Muqrib prayer. 3. The samples were asked to recite one page of Alquran. 4. The researcher describes the meaning of Quranic verses to the samples. 5. Each sample was assigned to conclude the meaning of the Quranic verses that were taught by the researcher. 6. The researcher used the observed form to follow up their behavior periodically plus interviewing beside observation

The results of this study found that the way of life of the samples has developed as they have become more family lover, more responsible, more punctual, and more united. This study also revealed that one informant had a big change specially he has changed from being a heavy smoker and football gambler to attaching his heart to the Masjid and to being part of the Masjid's development. In addition, the study disclosed that the samples could be able to read the holy book fluently.

Keywords : The way of life, Masjid Hajidaud personnel, Halaqoh

บทนำ

มัสยิดหะยีดาอุด เดิมเป็นบะลาเฮาะฮ์อะโตะอุมาร์สร้างบนเนื้อที่ 5x10 ตารางเมตร มีพื้นที่ สามารถรองรับศรัทธาชนเข้าประกอบศาสนกิจได้ประมาณ 40 - 50 คน เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว สร้างขึ้นมาด้วยจิตศรัทธาของนายหะยีดาอุด มะดีเยาะและภริยาได้บริจาคที่ดิน โดยมีบุคคลในชุมชนช่วยกันจัดหาไม้และวัสดุต่าง ๆ ในการก่อสร้าง โดยมีอะโตะอุมาร์ ตอยิบ⁴ เป็นผู้ทำการสอนหนังสือและนำการละหมาดให้กับชุมชนมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง (เมธา เมฆารัฐ, 2556)

กระทั่งเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2556 ชาวบ้านได้ร้องขอให้ละหมาดสุนัตตะรอเวียะฮ์ด้วยการอ่านอายะฮ์กูรออันหรืออะฮ์ลอะฮ์ลหนึ่งหน้า แทนการอ่านอายะฮ์สั้น ๆ ได้รับความสนใจจากชุมชนเป็นอย่างมาก ส่งผลให้พื้นที่ละหมาดไม่สามารถรองรับจำนวนผู้มาประกอบศาสนกิจ ทำให้ นายอับดุลรอเยะ บินเซ็ง⁵ ได้เสนอให้ริ้วอาคารละหมาดหลังเก่า และซื้อที่ดินข้าง ๆ เพิ่มเติมจำนวน 1 ไร่ เพื่อขยายพื้นที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารมัสยิด โดยการเปิดโอกาสให้ศรัทธาชนได้มีส่วนร่วมบริจาคเงินจัดซื้อที่ดิน ในระยะเวลา 1 เดือน สามารถรวบรวมเงินบริจาคตังกล่าว ได้เป็นเงินจำนวนเงิน 500,000 บาท แต่ในที่สุดพื้นที่ดังกล่าวได้รับการบริจาคจากนายเมธี เมฆารัฐ นายเมธา เมฆารัฐ และ นางรัตติยา ตอยิบ หายาทของนายหะยีดาอุด เป็นเนื้อที่ทั้งหมดจำนวน 2 ไร่ ซึ่งสามารถสร้างเป็นอาคารละหมาดสองชั้น ต่อมานายอับดุลรอเยะ บินเซ็ง ได้นำเสนอของบประมาณสร้างอาคารประกอบศาสนกิจมัสยิดจากมูลนิธิเพื่อความดี ด้วยวงเงินบริจาคจำนวน 1,685,000 บาท รวมกับเงินบริจาคจำนวน 500,000 บาท รวมเป็นเงินงบประมาณใช้ในการก่อสร้างทั้งสิ้นจำนวน 2,185,000 บาท โดยเริ่มทำการก่อสร้างอาคารละหมาดในวันพุธที่ 9 ตุลาคม 2556 ถึง 20 มิถุนายน 2557 ใช้ระยะเวลาในการก่อสร้าง 8 เดือน มีพื้นที่รองรับศรัทธาชนได้จำนวน 400 คน เพื่อเป็นการยกย่องความดีของนายหะยีดาอุด หายาท และนายอับดุลรอเยะ บินเซ็ง ด้วยความเห็นชอบจากบรรดาทายาทของนายหะยีดาอุดชาวบ้านชุมชนพนาสถ์ได้เสนอให้เปลี่ยนชื่อจากเดิมบะลาเฮาะฮ์อะโตะอุมาร์ เป็น มัสยิดหะยีดาอุดและได้เปิดทำการละหมาดอย่างเป็นทางการในวันที่ 26 มิถุนายน 2557 (อับดุลรอเยะ บินเซ็ง, 2557)

⁴ เดิมเป็นชายวัย 2 ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นลูกเขยของท่านหะยีดาอุดผู้ก่อตั้งโรงเรียนอัตตัรกีเยห์ อิสลามียะห์ ต่อมาท่านอุมาร์ ตอยิบ เป็นผู้พัฒนาโรงเรียนจนสามารถสร้างคิซยานุคิซียจนกลายเป็นนักวิชาการที่โด่งดังทั้งในระดับจังหวัด ระดับประเทศและระดับโลก

⁵ เป็นผู้นำอยู่อาศัยในพื้นที่ด้วยการสมรสกับหญิงสาวในพื้นที่ เดิมเป็นชายวัย 1 ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส

มัสยิดเป็นสถานที่เรียนรู้อัลกุรอ่าน ซึ่งการศึกษาและเรียนรู้อัลกุรอ่านถือเป็นการเรียนภาคบังคับสำหรับมุสลิมและมุสลิมะฮ์ ที่ต้องศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจและปฏิบัติตามข้อใช้ละเว้นข้อห้าม การเรียนรู้อัลกุรอ่านและบทอาซานบัจญะฮ์ของมุสลิมและมุสลิมะฮ์นั้นนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เริ่มเรียนมาตั้งแต่ระดับโรงเรียนตาดีกา มัสยิดตลอดจนระดับมหาวิทยาลัย การศึกษาเรียนรู้อัลกุรอ่าน ผ่านกระบวนการชะละเกาะฮัลกุรอ่านนั้นถือว่าเป็นอีกหนึ่งรูปแบบการศึกษาเรียนรู้หนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนการทำความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองและต่อครอบครัวเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังส่งผลให้ผู้เรียนรู้อัลกุรอ่านผ่านกระบวนการชะละเกาะฮัลกุรอ่านนี้มีพฤติกรรมความเป็นอยู่ในด้านการครองตนตามบทบัญญัติของศาสนาและบทบัญญัติของกฎหมายบ้านเมืองได้ดีขึ้น จนนำไปสู่การไม่กระทำการละเมิดทั้งต่อกฎหมายดังกล่าวทั้งนี้โดยธรรมชาติของมนุษย์ ที่มีความรู้สึกทางอารมณ์ต้องมีใครรองรับสร้างครอบครัว สร้างความรับผิดชอบต่อตนเองต่อครอบครัวและสังคม (พรรณพิทย์ ศิริวรรณมุศย์, 2549) การจัดชะละเกาะฮัลกุรอ่านนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบการจัดกิจกรรมชะละเกาะฮัลกุรอ่านมีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ 1) พี่เลี้ยง (มุร็อบบีย) 2) สมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรม (มุตะร็อบบีย) 3) วิธีการดำเนินการและ 4) หลักสูตรกิจกรรม และมีเงื่อนไขในการจัดกิจกรรม 3 ข้อ คือ 1) สมาชิกทุกคนจะต้องรู้จักกัน 2) มีความเข้าใจกัน และ 3) ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ยาฮารี การเซ็ง, 2558)

อีกทั้งยังได้สร้างความสมบูรณ์ของความเป็นมาของอัลลอฮ์ได้อย่างแตกต่างกับผู้ที่ ไม่เรียนอัลกุรอ่านผ่านกระบวนการชะละเกาะฮัลกุรอ่านอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 ในข้อที่ 3 พัฒนาศักยภาพความรู้ขีดความสามารถและระบบการบริหารจัดการด้านการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 ที่มีวิสัยทัศน์เพื่อขับเคลื่อนและบูรณาการนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคมอย่างมีผลสัมฤทธิ์เป็นไปตาม พันธกิจข้อที่ 4 คือเพิ่มประสิทธิภาพการบริการทางสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมอย่างฉับพลัน (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2561)

เพื่อให้การดำรงชีวิตของมุสลิมอยู่ได้อย่างสันติสุขพันธกิจและวิสัยทัศน์ข้างต้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการทำชะละเกาะฮัลกุรอ่านที่ต้องการทำความเข้าใจในความหมายของโองการ อัลกุรอ่าน ความประเสริฐของอัลกุรอ่าน และเข้าใจในเจตนารมณ์ของแต่ละโองการอัลกุรอ่าน ซึ่งอัลกุรอ่านมีบทบาทในการสร้างจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ดังที่ท่านศาสนทูตและอัครมิตรได้ทำเป็นตัวอย่าง เนื่องจากการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องเกิดจากการขับเคลื่อนจากภายใน คือจากหัวใจ ที่สามารถเข้าไปบังคับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ไปกระทำในสิ่งดี สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาจิตใจให้รู้ซึ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบ ตลอดจนการครองตนในกรอบข้อกฎหมาย (Talib bin Mansor al - Raiyami, 2015)

จะเห็นว่าอัลกุรอ่านคือวิถีชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้มุสลิมและมุสลิมะฮ์ทุกคนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อัลกุรอ่าน วิธีการเรียนอัลกุรอ่านแบบชะละเกาะฮัลกุรอ่านที่ยังประโยชน์ต่อสมาชิกชะละเกาะฮัลกุรอ่านนั้นได้ จะต้องประกอบด้วยช่วงเวลาที่เหมาะสม วิธีการและรูปแบบของชะละเกาะฮัลกุรอ่าน การอรรถาธิบาย อัลกุรอ่าน วิธีการเลือกอาเยฮ์ในการอรรถาธิบาย ตลอดจนวิธีการท่องจำอัลกุรอ่าน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะต้องมีความสัมพันธ์กัน (อิสมาอีล ลูตฟี จะปาเกีย, 2558) เพราะอัลกุรอ่านคือแหล่งอ้างอิงหลักมีความสมบูรณ์และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักการศรัทธา ด้านการประกอบศาสนกิจ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งจะเห็นว่าด้านคุณธรรมและจริยธรรมนี้ จะส่งผลโดยตรงต่อการมี ความรับผิดชอบต่อวิถีการบริหารครอบครัวให้มีประสิทธิภาพนั้นต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมความรับผิดชอบต่อตนเองรับผิดชอบต่อครอบครัวต่อสังคมคุณธรรมจริยธรรมเกี่ยวกับการรักษาสีบทของสัตว์และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและคุณธรรมและจริยธรรมที่บ่าวพึงมีต่อพระเจ้าผู้ทรงสร้าง (Yusof al - Ourdhawi, 1989) ท่าน Muhammad Fathi al - Atrabiy, (2015) กล่าวว่า อัลกุรอ่านมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดคตินิยมและการสร้างความตระหนักตามหลักเจตนารมณ์อิสลาม กล่าวคือ สร้างความตระหนักให้แก่ประชาชนในการสร้างบุคลิกภาพมนุษย์ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค โดยการใช้หลักการมโนภาพของอัลกุรอ่านให้เห็นถึงความแตกต่าง

ระหว่างบางอย่าง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสำนึกและความตระหนักในสิ่งที่ตั้งถาม นอกจากนั้นยังได้นำเสนอรูปแบบการสร้างความเป็นอยู่ในลักษณะการมีภาวะพึ่งพาอาศัยกันและกันนั้นคือการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติ

ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตการบริหารครอบครัวที่มุ่งสร้างความตระหนักแก่ผู้เรียน อัลกรุอานผ่านกระบวนการสะละเกาะห์ให้สามารถจัดการบริหารครอบครัว และจัดระเบียบสังคมให้เป็นไปตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของศาสนาสอดคล้องกับพันธกิจของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในข้อที่ 4 คือเพิ่มประสิทธิภาพการบริการทางสังคม ซึ่งจะเห็นว่าการสร้างประสิทธิภาพในทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถบริหารจัดการตนเองและครอบครัวโดยผ่านกระบวนการ สะละเกาะห์ อัลกรุอานนี้ นอกจากจะสามารถตอบสนองความประสงค์ของศาสนาที่อยากเห็นความสุขในหมู่มุสลิมแล้ว ยังสามารถตอบสนองวิสัยทัศน์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่จะมุ่งสู่สังคมคุณภาพบนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกัน (อุไรรัตน์ ยามารัง, อับดุลฮาซิม เสงปียา, และอับโดรลัค มะลาเซง, ม.ป.ป.)

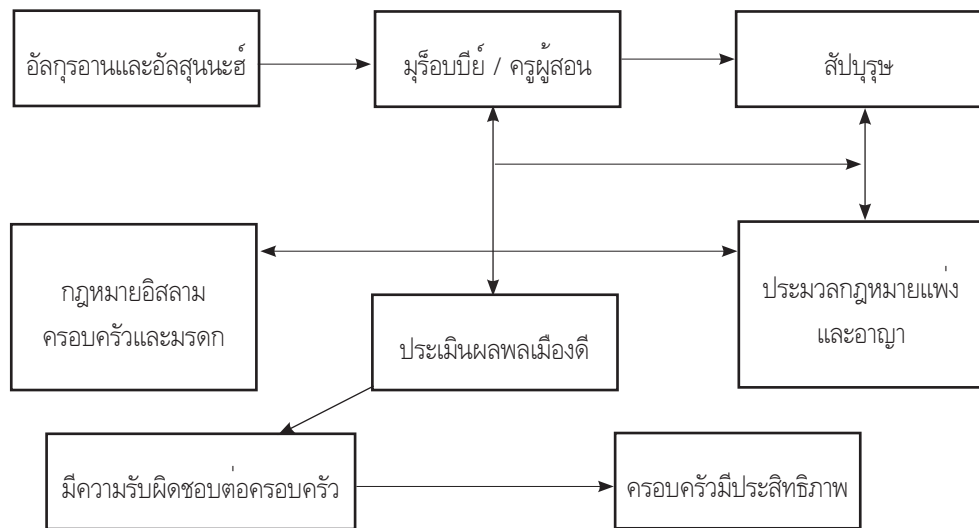
การบริหารครอบครัวให้มีความสุขสามสิ่งซึ่งเป็นผู้นำครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินการกิจกรรมกับภริยาดังที่ปรากฏคำกล่าวที่ว่า แต่ละสังคมจะดีมากขึ้นเพียงใดนั้นให้ดูจากสถาบันครอบครัวเป็นหลักสำคัญ ถ้าครอบครัวดีก็จะส่งผลทำให้สังคมนั้นดีไปด้วย (As - Salami, 1984) โดยปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งวันชัย มีชาติ (2548) กล่าวว่า ความขัดแย้งเป็นภาวะความเป็นปรปักษ์หรือความไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันของคนและกลุ่มคน ซึ่งมักจะก่อให้เกิดความตึงเครียดกดดันและความคับข้องใจขัดขวางความอยู่ดีกินดีของครอบครัวหนึ่ง ๆ ซึ่งบางครั้งไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจของคู่สมรสเพียงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการมีปัจจัยอื่น ๆ อีกหลาย ๆ ปัจจัยมาผนวกเข้าด้วยกัน ส่วนสำคัญของปัจจัยเหล่านั้นคือความรักความเข้าใจและความไว้วางใจที่สามีมีไว้ให้กับภริยาเช่นเดียวกับภริยามีไว้ให้กับสามี ที่ทั้งสองจะต้องครองตนไว้ด้วยความจริงจัง สามีควรปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างซื่อสัตย์ ไม่เฉพาะสามารถนำครอบครัวให้อยู่รอดปลอดภัยจากภัยอันตรายต่าง ๆ เท่านั้น แต่ต้องเป็นพันธมิตรในขับเคลื่อนสมาชิกในครอบครัวที่เป็นหน่วยย่อยของสังคม ให้มีความเข้มแข็งด้วยการป้อนข้อมูลองค์ความรู้ศาสนาให้กับสมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะการเข้าใจในความหมายและเข้าใจเจตนารมณ์ของอัลกรุอาน แล้วจะสามารถนำสู่การบริหารครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Hashim Mohammad, 1990)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของสัปปุรุสมุสลิมที่ยึดเอาวิถีผ่านกระบวนการสะละเกาะห์อัลกรุอาน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของสัปปุรุสมุสลิมที่ยึดเอาวิถีผ่านกระบวนการสะละเกาะห์อัลกรุอานเป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยาสารี การเซ็ง (2558) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องวิถีการดำเนินชีวิตของสัปปุรุษสมัยศตวรรษที่ 21 ผ่านกระบวนการสะละเกะฮ์อัลกุรอานเป็นการวิจัยเชิงสังเกตและผสมกับการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก โดยใช้วิธีแบบสังเกตกลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 คน ประกอบด้วยชาย 13 คน และหญิง 17 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 75 คน โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยโดยวิธีการสังเกตและแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นระยะเวลา 3 ปี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษา สังเกตพฤติกรรม และจัดตั้งกลุ่ม

ผู้วิจัยเป็นผู้รวบรวมสมาชิกและทำการขับเคลื่อนวงสะละเกะฮ์ด้วยตนเองโดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ คือ 1) ศึกษาและสังเกตพฤติกรรมของผู้มาทำการละหมาดใช้เวลาต่อวันถึงพฤติกรรมก่อนอ่าน อัลกุรอานก่อนและหลังการละหมาด พบว่ามีการอ่านเพียงคนสองคน 2) สำรวจและกำหนดกลุ่มเป้าหมายโดยทำการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้มาร่วมละหมาดถึงสาเหตุของการไม่อ่านอัลกุรอานพบว่า ส่วนใหญ่อ่านกุรอานไม่ออกและรู้สึกอายที่จะอ่านอัลกุรอาน และ 3) ตกลงกฎเกณฑ์การทำ สะละเกะฮ์

ขั้นตอนที่ 2 การตกลงเวลาเรียน

ผู้วิจัยทำการตกลงเวลาเรียนกับผู้เรียนโดยมีขั้นตอนคือ 1) แบ่งช่วงเวลาในการทำสะละเกะฮ์ออกเป็นสองช่วงเวลาคือ ทุกเช้าหลังละหมาดซุบฮิ (เวลาเช้าตรู่) เป็นเวลา 1 ชั่วโมง และเวลาหลังละหมาดมักริบ (เวลาหลังตะวันตกดิน) ของคืนวันศุกร์ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 1 ชั่วโมงครึ่ง พบว่า เมื่อได้เริ่มการเรียนรู้อัลกุรอานด้วยกระบวนการสะละเกะฮ์ดำเนินผ่านไป 2 สัปดาห์ จำนวนผู้มาเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 30 คน ทั้งนี้ได้เกิดมาจากการบอกต่อ ๆ กันของสมาชิกสะละเกะฮ์อัลกุรอาน

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดวิธีการทำสะละเกะฮ์ และกำหนดข้อตกลงร่วมกัน

ผู้วิจัยและสมาชิกสะละเกะฮ์ร่วมกันทำข้อตกลงคือ กำหนดให้สมาชิกทุกคนอ่านอัลกุรอาน คนละหนึ่งหน้า หรือตามความพอใจของแต่ละคนแต่ไม่เกินคนละหนึ่งหน้าต่อครั้ง และเมื่อสมาชิกคนใดอ่านหรือสวดคำผิด ห้ามให้สมาชิกที่เหลือ

หัวเราะเยาะหรือกระทำการใด ๆ ให้ผู้นั้นอายหรือบั่นทอนจิตใจ

ขั้นตอนที่ 4 การให้การอธิบาย

ผู้วิจัยเป็นผู้ทำการอธิบายความหมายโองการที่ได้อ่านจนทุกคนมีความเข้าใจในเนื้อหาอย่างชัดเจน และกล่าวถูกต้องเพื่อสามารถนำไปใช้ปฏิบัติกับตนเองได้ถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปเนื้อหาสู่การปฏิบัติ

ผู้วิจัยมอบให้สมาชิกหนึ่งคน สรุปใจความสำคัญของโองการที่ผู้วิจัยได้ทำการอธิบาย เพื่อทดสอบความเข้าใจที่ถูกต้องทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกได้นำไปถ่ายทอดต่อและนำสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

ขั้นตอนที่ 6 ประเมินผล

ผู้วิจัยทำการสังเกตพฤติกรรมและติดตามผลการเปลี่ยนแปลงด้วยการใช้ชีวิตคลุกคลีร่วมกับกลุ่มเป้าหมายเป็นประจำทุกวันเป็นระยะ ๆ เป็นเวลา 3 ปี ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ 1) การอ่านอัลกุรอานอย่างสม่ำเสมอและหลังการละหมาดห้าเวลา 2) ความเสียสละด้านความคิดเห็น ใจกาย ทรัพย์สิน และอื่น ๆ 3) ความตรงต่อเวลาในการทำกิจกรรมตามที่มีสัณยัตกำหนด 4) ความรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคมโดยสังเกตคุณภาพและประสิทธิภาพครอบครัว ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ไม่กระทำการละเมิดทั้งกฎหมายอิสลามและกฎหมายบ้านเมือง 5) ทำการสัมภาษณ์สมาชิกสะละเกาะห์อัลกุรอานเป็นรายบุคคล และ 6) ประเมินผลและสรุปผลประสิทธิภาพการบริหารครอบครัวตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากทั้งสองส่วน คือ ส่วนที่ได้จากการสังเกตติดตามพฤติกรรม และส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาวิเคราะห์หาความสอดคล้องและความสัมพันธ์ของทั้งสองดังนี้

1. นำผลการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกสะละเกาะห์อัลกุรอานของมัสยิดหะยีดาอุด้านกิจกรรมร่วมละหมาดฟัรฎูห้าเวลาและการอ่านอัลกุรอานที่มีสัณยัตทุก ๆ เวลา พบว่า จำนวนสมาชิก สะละเกาะห์ชายจำนวน 12 คนจาก 13 คน ได้มาร่วมละหมาดฟัรฎูห้าเวลาและอ่านอัลกุรอานเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 92.30% ส่วนอีก 1 คน มาร่วมละหมาดบ้างเป็นบางเวลา เนื่องจากที่ทำงานอยู่ไกล จากมัสยิดแต่ก็ไม่ได้ทิ้งละหมาดเป็นแต่ประการใด ส่วนจำนวนสมาชิกสะละเกาะห์หญิงจำนวน 17 คน มาร่วมละหมาดฟัรฎูซุบฮิและอ่านอัลกุรอานเต็มจำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 100% ส่วนด้านการดำรงตนให้เป็นประโยชน์ในกรอบบทบัญญัติและกฎหมายบ้านเมืองทั้งชายและหญิงนั้น จากการติดตาม พฤติกรรมการดำรงตนในกรอบบทบัญญัติอิสลามและกฎหมายบ้านเมืองจำนวน 30 คน พบว่า ไม่มีผู้ทำการละเมิดคิดเป็นร้อยละ 100%

2. นำผลการสัมภาษณ์เชิงลึกมาเปรียบเทียบกับสภาพจริงของครอบครัวสมาชิกสะละเกาะห์ที่ส่งผลการดำรงตนในกรอบบทบัญญัติของศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง ด้านการดูแลครอบครัว และการดำรงตนให้เป็นประโยชน์ในกรอบบทบัญญัติและกฎหมายบ้านเมือง

ผลการวิจัย

ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมสมาชิกสะละเกาะห์อัลกุรอานของมัสยิดหะยีดาอุด้านกิจกรรมร่วมละหมาดฟัรฎูห้าเวลาและการอ่านอัลกุรอานที่มีสัณยัตทุก ๆ เวลา พบว่า จำนวนสมาชิก สะละเกาะห์ชายจำนวน 12 คนจาก 13 คน ได้มาร่วมละหมาดฟัรฎูห้าเวลาและอ่านอัลกุรอานเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 92.30% ส่วนอีก 1 คน มาร่วมละหมาดบ้างเป็นบางเวลา เนื่องจากที่ทำงานอยู่ไกล จากมัสยิดแต่ก็ไม่ได้ทิ้งละหมาดเป็นแต่ประการใด ส่วนจำนวนสมาชิกสะละเกาะห์หญิงจำนวน 17 คน มาร่วมละหมาดฟัรฎูซุบฮิและอ่านอัลกุรอานเต็มจำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 100% ส่วนด้านการดำรงตนให้เป็นประโยชน์ในกรอบบทบัญญัติและกฎหมายบ้านเมืองทั้งชายและหญิงนั้น จากการติดตาม พฤติกรรมการดำรงตนในกรอบบทบัญญัติอิสลามและกฎหมายบ้านเมืองจำนวน 30 คน พบว่า ไม่มีผู้ทำการละเมิดคิดเป็นร้อยละ 100%

ส่วนผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงสภาพจริงของครอบครัว การดำรงตนในกรอบบทบัญญัติของศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง มุฮัมมัดสะกัต บือราเฮง (2559) กล่าวว่า " รู้สึกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ความรับผิดชอบต่อสังคม รัก

และผูกพันกับมัสยิดอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน" ด้านการดูแลครอบครัวและการดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อละ ดีอานิง (2559) กล่าวว่า "เกิดความรับผิดชอบต่อครอบครัวเป็นห่วงสังคมและเกิดความกระตือรือร้นในหน้าที่ไม่ว่าจะเมิดครอบครัว บทบัญญัติและกฎหมายของบ้านเมือง" นอกจากนั้นพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ข้อมูลที่เป็นบวกไปในทิศทางเดียวกัน คือ หลังจากได้เข้าร่วมศึกษาเรียนรู้ อัลกรุอ่านผ่านกระบวนการสะละเกาะฮ์แล้ว ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว " มีความเสียรภาพมากยิ่งขึ้น รู้จักการจัดสรรเวลาในแต่ละวันดีมาก และรู้สึกรักใคร่ปรองดองมีความผูกพันระหว่างสมาชิก และกับมัสยิดมากขึ้น" อัลมา บัตนกุล (2559) ซึ่งแตกต่างกับการดำเนินชีวิตก่อนการเข้าร่วมศึกษาเรียนรู้อัลกรุอ่านผ่านสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่าน เช่น ปรับทัศนคติของตนเองให้มองโลกในทางบวก เป็นผู้ตั้งใจเ็นมีความอดทน ให้อภัย ปฏิบัติตามหน้าที่ รับผิดชอบในหน้าที่และยังสามารถเชิญชวนสมาชิกครอบครัวมาร่วมกันทำสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านแบบครอบครัวได้ จึงส่งผลให้บรรยากาศครอบครัวมีความรักความเห็นอกเห็นใจกันและสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนตามที่ศาสนากำหนดได้อย่างสมบูรณ์

อภิปรายผล

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการบริหารครอบครัวของสภามัสยิดหะยีดาอุดผ่านกิจกรรมสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่าน โดยผู้วิจัยใช้กระบวนการทำสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านเป็น ตัวขับเคลื่อนเพื่อสร้างประสิทธิภาพการบริหารครอบครัวโดยใช้ระยะเวลา 3 ปี ซึ่งภายหลังจากได้ใช้กระบวนการนี้แล้ว เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านไปในทางที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้านด้วยกัน กล่าวคือพบว่า จำนวนสมาชิกสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านชายคิดเป็นร้อยละ 92.30% ส่วนจำนวนสมาชิกสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านหญิง คิดเป็นร้อยละ 100%⁶ มาละหมาดฟัรฎูซุบฮีและอ่านอัลกรุอ่าน ทุกเวลา ส่วนด้านการดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและอยู่ในกรอบบทบัญญัติอิสลามและกฎหมายบ้านเมืองนั้นทั้งชายและหญิงสามารถดำรงตนอยู่ในกรอบบทบัญญัติอิสลามและกฎหมายบ้านเมือง จำนวน 30 คนนั้น พบว่า ไม่มีผู้ใดทำการละเมิดคิดเป็นร้อยละ 100% เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากมูร็อบบียหรือครูผู้สอน ทำการขัดเกลาแนะแนวทางสู่ความสันติสุข ส่งกำลังใจผ่านความหมายของโองการอัลกรุอ่านและข้อกฎหมายบ้านเมืองที่สามารถยังลึกลงสู่หัวใจ จนเกิดนิสัยรักสามัคคี รู้หน้าที่ความรับผิดชอบ และยังได้รับอิทธิพลจากความประพฤติปฏิบัติของมูร็อบบียจนเกิดความเกรงใจในการที่จะทำการฝ่าฝืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Hashim Mohammad (1990) กล่าวว่า การอยู่ดีกินดีของครอบครัวไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจของคู่สมรสเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการมีปัจจัยอื่น ๆ อีกหลาย ๆ ปัจจัยมาผนวกเข้าด้วยกัน ส่วนสำคัญของปัจจัยเหล่านั้นคือ การที่สามีภรรยาต้องสามารถครองตนด้วยความซัจจริญ ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างซันแข็ง ต้องเป็นพื้นเพื่องขับเคลื่อนสมาชิกในครอบครัวด้วยองค์ความรู้ศาสนาและของ As - Salami (1984) ที่ว่า สังคมจะดีมาน้อยเพียงใดนั้นให้ดูจากสถาบันครอบครัวเป็นหลักสำคัญ ถ้าครอบครัวดีก็จะส่งผลทำให้สังคมนั้นดีไปด้วย และงานวิจัยของอุไรรัตน์ ยามาเร้ง, อับดุลฮาซิม เสงปียา, และอับโดรอลัก มะลาเฮง(ม.ป.ป.)ว่า การบริหารจัดการตนเองและครอบครัวโดยผ่านกระบวนการสะละเกาะฮ์อัลกรุอ่านนอกจากจะสามารถตอบสนองความประสงค์ของศาสนาที่อยากเห็นความสุขในหมู่มุสลิมนั้นแล้ว ยังสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อีกด้วย นอกจากนั้นแล้วยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Muhammad Fathi al - Atrabiy (2015) กล่าวว่า อัลกรุอ่านมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดคฤหัสถ์และการสร้างความตระหนักตามหลักเจตนารมณ์อิสลามคือสร้างความตระหนักให้ประชาชาติ สร้างบุคลิกภาพของตน ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค โดยที่อัลกรุอ่านใช้เป็นหลักการเ็นภาพให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างบางอย่างให้เกิดความสำนึก ความตระหนักในสิ่งที่ได้มานำเสนอรูปแบบการสร้างความเ็นอยู่โดยมีภาวะพึ่งพาอาศัยใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติ

⁶ การที่กลุ่มสะละเกาะฮ์หญิง มีการละหมาดฟัรฎูซุบฮีและอ่านอัลกรุอ่านได้เต็ม 100% นั้น เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ประจำเดือนหมดแล้ว

สรุป

ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพซึ่งจะส่งผลให้สังคมมีเสถียรภาพ อยู่อย่างมีความสุข เข้าอกเข้าใจกัน ดังนั้นการบริหารครอบครัวของสภามุสลิมผ่านกระบวนการทำชะละเกะฮัจญ์อัลกุรอาน ถือเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสมาชิกครอบครัวได้ อีกทั้งยังเป็นวิธีการหล่อหลอมจิตใจของสมาชิกให้เป็นหนึ่งเดียว โดยใช้โครงการของอัลลอฮ์เป็นสื่อกลางในการกระชับแสดงความคิดเห็น ระบายความรู้สึก ลดละความไม่ไว้วางใจเชื่อใจ นอกจากนั้นแล้วยังสามารถสร้างสมาชิกให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนและรับผิดชอบต่อครอบครัวให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของอิสลามและของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ในการนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์และเกิดการพัฒนาประสิทธิภาพ ของครอบครัวมุสลิม ผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะดังนี้

1.1 ให้สถาบันการศึกษาอิสลามในระดับอุดมศึกษาจัดทำหลักสูตรการเตรียมตัวผู้นำทางด้านศาสนาอิสลามและผู้นำครอบครัวสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมด้านโดยเน้นการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ อัลกุรอานที่ครบวงจรสู่การปฏิบัติและเปลี่ยนแปลงสังคม

1.2 ให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนำหลักสูตรจากสถาบันการศึกษาอิสลามในระดับอุดมศึกษาจัดการอบรมผู้นำมัสยิด และผู้นำครอบครัวให้เกิดความเชี่ยวชาญในการอ่าน และการสอนอัลกุรอานด้วยกระบวนการทำชะละเกะฮัจญ์อัลกุรอานในระดับมัสยิด

1.3 ให้ผู้นำมัสยิดที่ผ่านการอบรมนำกระบวนการเรียนรู้อัลกุรอานด้วยวิธีชะละเกะฮัจญ์อัลกุรอานไปปรับใช้ในระดับครัวเรือน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

ให้ทำการศึกษาวิจัยวิถีการดำเนินชีวิตของสภามุสลิมผ่านกระบวนการชะละเกะฮัจญ์อัลกุรอานในการบริหารครอบครัวมุสลิมในพื้นที่ที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อเปรียบเทียบและได้ข้อสรุปที่มีความถูกต้องครบถ้วนรอบด้านมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2561). ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

พ.ศ. 2560 - 2564 (ฉบับปรับปรุงมีนาคม 2561). สืบค้น 13 มีนาคม 2561. https://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=17793

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุญ. (2549). ทัศนคติจิตวิทยาพัฒนาการ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เมธา เมฆารัฐ. (2556). ประวัติศาสตร์ยะยิดาวูด. (เอกสารบันทึก).

ยาฮารี การเชิง. (2558). การจัดกิจกรรมชะละเกะฮัจญ์เพื่อพัฒนานักศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยอิสลามศึกษา.

วันชัย มีชาติ. (2548). พฤติกรรมการบริหารองค์การสาธารณะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อับลอรอยะ บินเซ็ง. (2557). ประวัติศาสตร์ยะยิดาวูด. (เอกสารบันทึก).

อิสมาอีลลูตฟี จะปากียา. (2558). *Halagatul Quran*. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยฟาฏอนี.

อุไรรัตน์ ยามาเรียง, อับดุลฮากีม เสงปียา, และอับโดรอสก์ มะลาเฮง. (ม.ป.ป.). การพัฒนาและหา ประสิทธิภาพชุดการเรียนรู้สาระอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.

As - Salami Mustafa. (1984). *Madasultah al- Iradah fi al- Talaq fi as- Shariah as - Sama' wa Qanoon al - Ardh kilal arbaah Alaf sanah. Maktabh al- Ani, Baghdad.*

Hashim Mohammad. (1990). *Silsilsh al - Minhaj fi al - Fardi wa al- Usrah wa al - Mujtama'.* Maktabah Darul Bayan.

Muhammad Fathi al - Atrabiy. (2015). *Dawru al-Quran al-Kareem fi Ta'sees al- Isteratijiyan wa Tanmiah al - Wa'u Ro'yatun Ma'qasidiah'.* mujallad 1.Universiti Sains Islam Malaysia, Perpustakaan Negara Malaysia.

Talib bin Mansor al-Raiyami. (2015). *Taf- iel al-Qiyam al- Quraniah fi al-Mujtama'.* mujallad 1.Universiti Sains Islam Malaysia, Perpustakaan Negara Malaysia.

Yusof al-Qurdhawi. (1989). *Khasais al-Aamah lil Islami.* Maktabah Wahbah, t4, al-Qahirah.

รายการอ้างอิงสัมภาษณ์

- นายสุ่มมัสชากี บือราเฮง. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (21 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายตวนมันโซ ตวนบือซา. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (21 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายมะรีเบ็ง บือราเฮง. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (21 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายอัฟฟาน ปาละกู. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (22 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายอาหะมัด เมะมิง. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (22 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายอับดุลเลาะ ตวนมีเต็น. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (22 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายรอมีตี หะยีสาละ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (22 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายรอนิง บินอิสมาอิล. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (22 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายตอละหะ ดือรานิง. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (23 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายลักกัรียา บือซา. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (23 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายมะรอปีเยาะห์ มื่อเยาะห์. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (23 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายรอมัน มะรอเซ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (23 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นายอัควิน อิสมาแอ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (24 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางแอสะ เมฆารัฐ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (24 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางลิตีคอรียะ เจอะอาลี. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (24 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางยาเราะ เมฆารัฐ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (24 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางอัสมา บัตนกุล. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (24 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางรอกียะ ม้วมะ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (25 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางนาลีหะห์ ฮะ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (25 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางอานิง เจอะโกะ. สัมภาษณ์สดิตะหะยีดาอุด. (25 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.

- นางวีณา เมะมิง. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (25 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางรัตตมณี ลีวามะ. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (25 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางกัญญา คีรี. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (26 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางสาวเจมีเนาะ เจะหมัด. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (26 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางOumm Diayani. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (26 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางอรชา เจะเด็ง. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (26 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางนฤยา เมฆารัฐ. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (26 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางรอสีตะ แวหามะ. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (27 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.
- นางสุธีพร อีสมาแอ. สัมภาษณ์สดวิทยะยิตาวุต. (27 กรกฎาคม 2559). สัมภาษณ์.